

Please note! This is a self-archived version of the original article.

Huom! Tämä on rinnakkaistallenne.

To cite this Article / Käytä viittauksessa alkuperäistä lähdettä:

Kujala, T. (2023) Maailman pisin mediasota haastaa tutkijan. *Kosmopolis*, 2023:4, s. 62-68.

URL: <https://journal.fi/kosmopolis/article/view/142286>

Maailman pisin mediasota haastaa tutkijan

Tapio Kujala¹

Lähi-idän pitkittyneen konfliktin jatkuminen vuosikymmeniä on vaikuttanut palestiinalaisten ja israelilaisten elämään monin tavoin, identiteettiä rakennetaan selkkauksen ja sodan kautta. Kansallisen identiteetin rakentaminen voi myös olla tärkeä syy konfliktien eskaloitumiselle. Samalla kansalaisten elämässä Israelissa ja miehityksillä palestiinalaisalueilla, Gazassa ja Länsirannalla, on nähtävissä yhtäläisyyksiä: voimakkaat ennakkoluulot toista osapuolta kohtaan, kuoleman ja väkivallan pelko sekä tulevaisuuden epävarmuus. Kaikki tämä vaikuttaa yhteisön identiteettiin, samoin yhteisöjen erilaisuus. Palestiinalaiset ovat muurin sisäpuolella, vankilassa. Suljettu yhteisö pelkää jatkuvasti maansa lisäänastuksia tai arvaamatonta pommitusta vahvemman puolelta ja kärsii erittäin vahvasti myös vapauden puutteesta. Israelilaiset ovat vapauden puolella, muurin ulkopuolella. Heille on kehittynyt turvallisuusidentiteetti, jolle on leimallista varuillaanolo, terrorin epäily sekä ennaltaehkäisevä voimankäyttö miehittyjen alueiden palestiinalaisia ja arabinaapureita kohtaan.

Israelin ja palestiinalaisten välisessä konfliktin mediarintamalla tutkijan olisi hyvä esittää itselleen Gazan propagandan ja manipulaation keskellä tarkentavia kysymyksiä ja nojata tiettyihin ohjenuoriin.

Onko minusta työskentelemään konfliktin keskellä?

Konfliktialueella tilanteet vaihtelevat nopeasti. Yhtäkin taistelutilanne saattaa laantua rauhalliseksi jaksoksi, ja rauhallisuus saattaa yhtä nopeasti päättyä väkivaltaiseen iskuun ja kostoiskujen sarjaan. Lähi-idän kulttuurissa tutkija kohtaa pelkonsa, sympatiansa, vihansa ja epävarmuutensa vahvemmin kuin tutussa kotiympäristössä. Tämä ei tarkoita, että tutkijan olisi piilotettava tunteensa, mutta ylidramatisoidessaan tilanteita hän vääristää niitä sen sijaan, että auttaisi ymmärryksen rakentamisessa. Tutkijan on omalla kohdallaan hyvä pohtia suvaitsevaisuutta, erilaisuutta sekä vääryyden kokemusta, jotka joutuvat kokemuksen mukaan koetukselle Lähi-idän konfliktitilanteissa.

Miten tunnistan propagandan ja manipulaation Gazan ”sodassa”?

Konflikti on jatkunut pitkään Israelin ja miehittyjen alueiden, Länsiranta ja Gaza, välillä. Vuosikymmenten ajan Lähi-idän laittoman miehityksen narratiivi on toistanut Israelin oikeutta puolustaa itseään, siirtokuntia ja kansalaisiaan. Identifioitumista on vahvistettu holo-kaustin kauheudella ja Raamatun oikeutuksella ”Pyhään maahan”. Samalla palestiinalaiset on demonisoitu terroristeiksi, idän tai vähintäänkin Iranin edustajiksi sekä palestiinalaisten kansannousun, intifadan, kohtaloon sidotuksi. Samat kertomukset, jonka juuret ovat Israelin turvallisuuskoneiston tuottamassa propagandassa levottomista ja väkivaltaisista palestiinalai-

1 YTT, rehtori, Tampereen ammattikorkeakoulu, <tapio.kujala@tuni.fi>

sista, ei ole vastannut mediankuluttajan kysymykseen, miksi miehityillä alueilla on levottomuuksia.

Israelilainen professori Ilan Pappé ja filosofi Hannah Arendt viittavat israelilaisten osaan hyödyntää erittäin hyvin historiansa. Siksi Länsirannan ja Gazan sotilashallinnon toimintatavat ovat identtiset toisen maailmansodan ghettojen kanssa. Palestiinalaisten presidentti Mahmud Abbasin näennäishallinto pyrkii ohjaamaan palestiinalaisten arkea, mutta todelliset linjaukset ja päätökset toteutetaan vastaisuudessakin Israelin sotilashallinnon toimesta. Väkivallan kokemukset miehityillä alueilla jatkuvat liki systemaattisesti päivittäin, vaikka meille nousevat vain muutamata tapahtumat uutisaiheiksi.

Natsi-Saksan toiminta toisessa maailmansodassa muistutti juutalaisia heikkouden sietämättömyydestä. Siksi Israelin mantraksi on muodostunut vahvuuden, rankaisun ja periksi antamattomuuden viesti. Pääministeri Benjamin Netanjahu on hallinnut kansainvälisen politiikan lukutaidon. Siksi kahden valtion ratkaisu, eurooppalaisten tai palestiinalaishallinnon toiveista huolimatta, on kauempana kuin koskaan. Samalla juutalaisvaltio Länsirantoinen on israelilaisten poliitikkojen mielessä lähempänä toteutumistaan.

Israelin sisäpolitiikan hämmennyksessä pääministeri Netanjahu on ymmärtänyt hetkensä tulleen. Hän haluaa päästä israelilaisten suurmiesten ja kenraalien joukkoon historiaa muuttaneilla päätöksillä eikä hullumpaa olisi sekään, että israelilaisten huomio pääministerin korruptiosyytöksistä tai Israelin sisäpolitiikan vastakkainasettelusta vaipuisivat unholaan. Siinä sivussa voidaan huoletta talloa Yhdistyneiden kansakuntien (YK) päätöslauselmat ja kansainväliset sopimukset.

Valikoi lähteesi tarkoin

Kansakunnan yhtenäisyys perustuu yhteisiin identiteettikertomuksiin, myyttisiin tarinoihin, joissa kansalle luodaan yhteinen historia ja tehtävä, valtiolle luonnollinen alue ja olemus. Nämä kansalliset yhtenäisyystarinat pyrkivät tyypillisesti peittämään historialliset katkokset ja suunnanmuutokset, sisäisen monimuotoisuuden, ulkoisten rajojen joustavuuden sekä monet yhtäläisyydet muiden kanssa.

Suomalaismedialla ei ole pysyviä kirjeenvaihtajia Lähi-idän alueella, joten suurin osa suomalaisista tiedotusvälineistä on toisen käden tiedon varassa. Silloin kun epäröidään tiedon totuudellisuutta, suomalaistoimitukset kertovat, että esimerkiksi ”Israelin armeijan mukaan” tai ”Hamasin mukaan”. Meillä myös lainataan paljon muilta kansainvälisiltä medioilta tai uutistoimistoilta aineistoa. Silloin tiedon tarkastaminen on vaikeaa tai tiedon alkuperä saattaa jäädä hyvin epäselväksi.

Israelin armeijan viestintä on maailman tehokkainta. Se tarjoaa toimittajille materiaalin kaikilla pääkielillä. Sillä on valmiudessa kuvausryhmät videokuvaa ja valokuvia varten. Jokaisen taisteluosaston mukana on kuvaaja. Koneisto tarjoaa valmiita ”tietoja” ja kuvaa armeijan värityksenä. Armeija toimii armeijan logiikalla, mutta journalistin ei ole syytä luottaa sen väitteisiin.

Hamasin viestit ovat uhmakkaita, ja ne julkistetaan arabiaksi. Ne ovat avoimen propagandistisia ja niiden tarkoitus on kertoa kaikille, että periksi ei anneta, vaikka tilanne olisi täysin epätoivoinen ja mahdoton.

Suhtaudu terveen kriittisesti myös esimerkiksi yhdysvaltalaisiin televisiokanaviin, lehtiin ja uutistoimistoihin. Ne välittävät tietoa omasta näkökulmastaan ja omille lukijoilleen. Niiden arvopohja saattaa olla erilainen kuin suomalaisen tiedotusvälineen tai yleisön, ja usein ne tukevat vahvasti Israelin narratiivia.

Jotta tilanteesta ja siviiliuhreista olisi vaikeampi saada tietoa ulkomailla, Israel on estänyt toimittajien työtä tai jopa pommittanut kansainvälisen median työskentelytilat.² Kerta ei ollut ensimmäinen.

Hyödynnä lähteinä järjestöjä, jotka tekevät työtä alueella

Sodan ja konfliktin sijaan voit syventää ymmärrystä ja moniäänisyyttä haastattelemalla esimerkiksi paikan päällä työtä tekevien järjestöjen edustajia. Usein ne ovat Lähi-idän tilanteessa paljon luotettavampia lähteitä kuin viranomaiset Israelissa ja Palestiinalaisalueilla.

Palestiinalaispakolaisten auttamiseen keskittyvä YK:n UNRWA-järjestö (The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East) ylläpitää pakolaisleirejä ja kouluja Länsirannalla ja Gazassa. Kansainvälinen Punainen Risti ja Punainen puolikuu tai vaikkapa suomalainen Kirkon Ulkomaanapu tarjoavat totuudenmukaisemman kuvan taistelujen ja tilanteen vaikutuksista siviilien elämään.

Myös israelilainen ihmisoikeusjärjestö B'TSelem, palestiinalaiset kansalaisjärjestöt (esim. Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs, PASSIA) tai kansainväliset Human Rights Watch ja Amnesty tarjoavat arvokasta lähdemateriaalia muun muassa tilastojen muodossa. Nämä tiedot auttavat hahmottamaan, kuinka paljon kuolleita siviilejä ja taistelijoita konfliktissa menehtyy sekä taisteluiden voimasuhteita.

Ymmärrä Gazan tilanne ja mittakaava

Gaza vastaa kooltaan suunnilleen Espoota. Siellä asuu reilut 2,2 miljoonaa ihmistä, jotka eivät saa poistua alueelta ilman Israelin turvallisuuskoneiston lupaa. Länsimaiset diplomaatit kuvaavat Gazaa maailman suurimmaksi avovankilaksi. Se on äärimmäisen tiheästi asuttu eikä alueella ole pommisuoja- tai turvapaikkoja.

Gazasta uutisoiminen on medialle haastavaa muun muassa siksi, että Israel ei päästä sinne toimittajia. Israeliin akkreditoituneet toimittajat saavat seurata tapahtumia Gazan ulkopuolelta, kilometrien päästä. Silloin näemme uutiskuvia lentävistä raketeista, ohjuksista tai pommeista. Muutamilla uutistoimistoilla tai -medioilla (*AFP, Reuters, Al Jazeera*) on palestiinalaisia avustajia Gazassa. He toimivat henkensä kaupalla, ja välittävät kuvaa silloin, kun yhteydet alueelta toimivat. Committee to Protect Journalists -järjestön³ (CPJ 2023) tietoihin vedoten sanomalehdet ovat kertoneet yli kuudenkymmenen toimittajan ja avustajan kuolleen kuluksen kahden kuukauden aikana. Maahyökkäyksen aikaan myös internet ja puhelin yhteydet suljettiin.

² *Al Jazeera* (2021): "UN court pressed to probe Israel strike on media office". *Al Jazeera*, 15.5.2021. <https://www.aljazeera.com/news/2021/5/17/ap-amnesty-and-rsf-call-for-icc-probe-over-israeli-strikes>, 5.12.2023.

³ CPJ (2023): Journalist casualties in the Israel-Gaza war. Committee to protect journalists. <https://cpj.org/2023/12/journalist-casualties-in-the-israel-gaza-conflict/>, 4.12.2023.

Kun Hamas tai muu miehitystä vastustava palestiinalainen taistelujärjestö, yleensä Gazasta, ryhtyy puolustautumaan, on loppuratkaisu valitettavan selvä: joukkorankaisu, jota voidaan pitää myös etnisenä puhdistuksena. Vertailuluvut syksyn 2023 ovat selkeät voimankäytön osalta 1200 kuollutta Israelissa ja yli 15 000 kuollutta Gazassa (CPJ 2023). Se herättää kysymyksen, kuka käyttää väkivaltaa ja miksi näin suunnattomasti.

Gaza muodostaa medialle haasteen. Se on meille pahan ilmentymä, koska israelilainen mediakoneisto on vuosikausia kertonut meille Syyrian, Iranin ja Hizbollahin tukevan Gazan taistelijoita. Toimittajat unohtavat, että Gazan saarto on ollut jo vuosia äärimmäisen tehokas maalta, mereltä ja ilmasta eikä Egyptin valvoma eteläraja ole vailla Israelin rajavalvontaa.

Gazan tunneliverkostosta puhutaan paljon, mutta todistusaineistoa ei ole esitetty. Sekä Hamas että Israel mielellään esittelevät videokuvaa tunnelista, mutta uskottavaa aineistoa tunnelin alku- ja loppupäistä ei medioissa ole ollut esillä. Egyptin rajalla olleet tunnelit Israel tuhosi aikaisemmissa ilmaiskussa Gazaan vuonna 2021.

Gazan nykyolosuhteet muistuttavat keskitysleiriä. Sillä erotuksella, että alueella asuu yli kaksi miljoonaa pommitusten runtelemaa palestiinalaista vieri vieressä. Alueella ei ole pommisuojia tai turvapaikkoja. Joskus siviilit pyrkivät YK:n UNRWA:n ylläpitämiin kouluihin, moskeijoihin tai sairaaloihin suojaan, mutta niitäkin Israelin armeija on pommittanut.

Alueella puhtaasta vedestä on huutava pula eikä jäteviemäröinti toimi jatkuvien pommitusten takia. Israelin armeijan täsmäiskussa uhreista on ollut 40 prosenttia naisia ja lapsia.⁴ Ei ole siis täsmäiskuja tai -pommeja. Pommituksissa kuolee aina siviilejä. Ja jotta emme näkisi uhreja, kansainvälisen median työskentelytilat pommitettiin maan tasalle Israelin armeijan toimesta eikä kerta ollut ensimmäinen.⁵

Termeillä on väliä

Tieteellisen tiedon tuottamiseen pyrkivän tutkijan ensimmäinen ongelma Palestiinassa tai Pyhällä maalla tai Israelissa ja miehityksellä Palestiinalaisalueilla on, ettei neutraaleja sanoja ole. Uutisoinnissa toistuvat muutamat termit, joihin kannattaa kiinnittää huomiota.

Israelin armeijan kerrotaan usein suorittaneen *täsmäiskuja*. Gazan väestötiheyden huomioon ottaen sellaisia ei ole, vaan pommituksissa kuolee aina siviilejä. Kun Israelin armeija tarjoaa medialle kuvaa *täsmäiskusta*, kuvassa ohjus kohdistuu juuri tavoiteltuun kohteeseen. Tietokoneen ruudulta ei näy kohteen todellisuus: murskaantuvat rakennukset, katujen tuhoutuminen tai alueella liikkuneiden siviilien kohtalo.

Hamasin taisteluorganisaation tiedetään ampuvan itsetehtyjä *Qassam*-raketteja. Valtaosa raketeista ei kuitenkaan vertaudu armeijoiden käyttämiin ohjuksiin tai heittimien ampumiin kranaatteihin. Raketit on useimmiten rakennettu ilmastointi-, vesijohto- tai viemäriputkista. Putkien räjähteet on koottu aineista, joita voi Suomessa hankkia rautakaupasta. Siksi putket räjähtävät laukaistaessa, lentävät minne sattuu ja miten sattuu. Niitä ei voi ohjata. Vaaratilan-

4 Al Jazeera (2023): "No end to suffering of Gaza children as Israeli attacks rage on". *Al Jazeera*, 4.12.2023. <https://www.aljazeera.com/gallery/2023/12/4/no-end-to-suffering-of-gaza-children-as-israeli-attacks-rage-on>, 5.12.2023.

5 Al Jazeera (2021): "UN court pressed to probe Israel strike on media office". *Al Jazeera*, 15.5.2021. <https://www.aljazeera.com/news/2021/5/17/ap-amnesty-and-rsf-call-for-icc-probe-over-israeli-strikes>, 5.12.2023.

ne syntyy, jos putki todellakin osuu uhriinsa. Jos se ei osu ihmiseen, tuho on usein tymäkän ilotulitusräjähteen luokkaa.

Israel korostaa usein oikeuttaan *puolustaa* itseään, siirtokuntia ja kansalaisiaan. Todellisuudessa Israel pääasiassa hyökkää ja pitää yllä sekä laajentaa kansainvälisen lain mukaan laitonta miehitystä ja siirtokuntia.

Israelin johtavat poliitikot ovat korostaneet juutalaisvaltion roolia ja asemaa ainoana turvallisenä maana maailmassa juutalaisille. Tämä on tarkoittanut muun muassa valtion laitonta laajentamista Jerusalemissa ja Länsirannalla. Termi *juutalaisvaltio* voi hämätä suomalaista lukijaa, sillä Israelin asukkaista noin 20 prosenttia on muita kuin juutalaisia.

Kirjeenvaihtajat pohtivat usein, pitäisikö Palestiinalaisalueiden kohdalla puhua *miehityksestä, vapautuksesta* vai *kiistanalaisista alueista*. Entä tarkoitetaanko *alueella* Jordanian länsirantaa vai Juudeaa ja Samariaa vai Palestiinan itsehallintoalueita? Entä onko Länsirannalla *juutalaiskyliä, juutalaissiirtokuntia* vai *laittomia juutalaissiirtokuntia*?

Keitä ovat tilanteen osapuolet? Pitääkö puhua *juutalaisista, sionisteista* vai *israelilaisista*? Kaikki sionistit eivät ole juutalaisia, kaikki juutalaiset eivät ole israelilaisia ja kaikki israelilaiset eivät ole juutalaisia. Ja onko kyse *arabeista, palestiinalaisista* vai *muslimeista*? Kaikki arabit eivät ole palestiinalaisia, kaikki palestiinalaiset eivät ole muslimeita, eivätkä kaikki muslimit ole palestiinalaisia.

Sanavalinnat kuvastavat puhujan asennetta, ja tutkijan on syytä tunnistaa niiden tausta ennen kuin käyttää niitä. Esimerkiksi useimmat israelilaislähteet kutsuvat palestiinalaisia arabeiksi. Yksi syy tähän on se, että näin halutaan häivyttää ajatus palestiinalaisista omana kansanaan, jolla on oikeuksia.

Suodata somen vihapuhe

Sosiaalisessa mediassa on paljon ”kuplia”, jotka vakuuttavat tietävänsä parhaiten Gazan konfliktin ”todellisen tilanteen ja ratkaisun”. Älä luota näihin! Selvitä henkilön tai ryhmän motiivit tai tausta. He mielellään tukevat osapuolten narratiiveja ja välittävät vahvoja mustavalkoisia mielipiteitään.

Tutkijalle voi olla uutta, että kuka tahansa akateemisen tutkimuksen ulkopuolelta tietää sinua paremmin Gazan tilanteesta. Mediassa esiintyvä tutkija saa helposti niskaansa vihapuhetta ja maalittamista.

Poliittisesti arkaluontoiset aiheet, kuten Palestiina, saavat eri osapuolet taistelemaan siitä, kenen ideologia hakukoneessa tai Wikipediassa on uskottavampi. Siksi terve lähdekritiikki on tarpeen. Lähi-idän mediasota on siirtynyt myös internetiin. Asiallisten sivustojen ohella on paljon propagandasivustoja, jotka ovat levittäneet aineistoaan Youtuben ja Wikipedian tyyppiin palveluihin saadakseen aineistonsa vaikuttamaan uskottavammalta ja luotettavammalta.

Israelilla on tiiviit suhteet suurin some-yhtiöihin, kuten Facebookiin ja Googleen. Tämänkin syksyn tapahtumien yhteydessä palveluiden käyttäjien, Gazan asukkaita tukevat, myötätuntoviestit on sensuroitu tai somejätit ovat oudosti tukkineet käyttäjien sivut.

Kerro painostusyrityksistä

Lähi-idän konfliktin tutkijoita painostetaan. Keinoja on lukuisia. Tutkijaa pyritään ohjaamaan oikeiden lähteiden äärelle tai kenttätutkimuksissa oikeiden haastateltavien luokse. Tiedemaailmassa voi olla rajoitteita, joita perustellaan kansallisella turvallisuudella. Siksi Israelin miehityshistoriaa tutkineet ovat joutuneet painostuksen kohteeksi. Usein tieteellisiä artikkeleita näistä teemoista julkaistaan mieluiten Yhdysvalloissa ja Euroopassa. Sama koskee myös palestiinalaisten varteenotettavien tutkijoita. Miehitettyjen alueiden yliopistot kärsivät jatkuvasta rahoituksen puutteesta ja esimerkiksi väitöskirjatutkijoiden ja professoreiden vähäisestä määrästä.

Avoimuuden nimissä tutkijaan kohdistuvista painostusyrityksistä kannattaa kertoa. Näin tekee myös esimerkiksi palestiinalainen riippumaton media, joka kertoo avoimesti Länsirannan itsehallinnon tai Hamasin siihen kohdistamista uhkailuista.

Tilanne on päällä koko ajan

Länsimedia kiinnostuu palestiinalaisten tilanteesta vain toisinaan. Yleisölle saattaa siksi jäädä kuva, jonka mukaan alueella on yleensä rauhallista, mutta väkivaltaisuudet leimahtavat säännöllisesti. Syksyn 2023 väkivaltaisuudet muodostavat poikkeuksen, koska Hamasin ja islamilaisen jihadin taistelijat pääsivät yllättämään Israelin turvallisuuskoneiston. Taistelijat syyllistyivät 7.10.2023 Israelin 1200 sotilaan ja siviilin kuolemaan terrori-iskuilla Gazan välittömässä läheisyydessä.

Todellisuudessa tilanne on ollut päällä koko ajan. Pidätykset, tunkeutumiset palestiinalaiskoteihin, tarkoitukselliset haavoittamiset, pommitukset tai joukkorankaisut ovat arkea Palestiinalaisalueilla.

Sortotoimenpiteet ovat osa Israelin sisäpolitiikkaa, ja niillä on kansan tuki, mutta niitä myös vastustetaan ja kritisoidaan esimerkiksi Israelin mediassa ja israelilaisten tutkijoiden parissa. Ilan Pappé aukaisee tutkimuksissaan miehityksen historiaa Israelin narratiivin takaa.

Kyseessä ei ole kahden tasavahvan osapuolen konflikti. Parhaiten tämä näyttäytyy esimerkiksi vertailemalla Amnestyn vuosikirjan raportteja surmatuista, haavoitetuista, pidätetyistä tai tuhotuista palestiinalaiskodeista. Se paljastaa, että ihmisoikeusrikkomukset jatkuvat silloinkin, kun media on vaiti.

Luettavaa

Amit, Zalman & Daphna Levit (2011): *Israeli rejectionism – A hidden agenda in the Middle East peace process*. Lontoo: Pluto Press.

Anderson, Benedict (2007): *Kuvitellut yhteisöt – Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Suom. J. Kuortti. Tampere: Vastapaino.

Kujala, Tapio (2012): *Lähi-idän mediasota – Journalismin ristipaineet Israelin ja palestiinalaisten välisessä konfliktissa*. Acta Universitatis Tamperensis 1786. Tampere: Tampere University Press.

Pappé, Ilan (2006): *The ethnic cleansing of Palestine*. Oxford: Oneworld Publications Limited.

Pappé, Ilan (2010): *Out of the frame. The struggle for academic freedom in Israel*. Lontoo: Pluto Press.

- Pappé, Ilan (2010): "State of denial: The Nakbah in Israeli history and today". Teoksessa: N. Chomsky & I. Pappé (toim.) *Gaza in crisis. Reflections on Israel's war against the Palestinians*. Lontoo: Haymarket Books, 57–78.
- Peri, Yoram (2007): "Intractable conflict and the media". *Israel Studies*, 12(1), 79–102.
- Philo, Greg & Mike Berry (2004): *Bad news from Israel*. Lontoo: Pluto Press.
- Philo, Greg & Mike Berry (2011): *More bad news from Israel*. Lontoo: Pluto Press.
- Ra'ad, Basem L. (2010): *Hidden histories. Palestine and the Eastern Mediterranean*. Lontoo: Pluto Press.
- Saarnivaara, Minna (2002): " Hamas ja islamilainen Jihad. Palestiinalaisten islamistien vaihtoehto". Teoksessa: H. Juusola & H. Huuhtanen (toim.) *Uskonto ja politiikka Läbi-idässä*. Helsinki: Gaudeamus, 237–263.
- Said, Edward W. (2000): *The end of the peace process – Oslo and after*. Lontoo: Granata Books.
- Said, Edward W. (2011): *Orientalismi*. Suom. K. Pitkänen & J. Kuortti. Helsinki: Gaudeamus.
- Visuri, Pekka (1997): *Turvallisuuspolitiikka ja strategia*. Juva: Wsoy.
- Wolfsfeld, Gadi (2002): "Uutismedia ja toinen intifada". Teoksessa: T. Kujala, S. Pyörre & M. Salomaa (toim.) *Pommeja ja puskutraktoreita – palestiinalaiset rauban vankeina?* Helsinki: Like & Diak.